

UDK: 32:061.1EU
Bibliđ 0543-3657, 61 (2010)
God. LXI, br. 1140, str. 24-37
Pregledni članak
Primljen: 17. avgust 2010.

Senka D. PAVLOVIĆ¹

Politički identitet Evropske unije

SAŽETAK

Autor istražuje da li uspostavljen politički identitet Evropske unije, u sadašnjem vremenu, predstavlja zajednički imenitelj evropskog identiteta. Osnovna pretpostavka je da se identitet Evropske unije uspostavlja kao politički identitet koji se zasniva na jedinstvenom evropskom građanstvu i koji, kao takav, daje potreban legitimitet politici Evropske unije. Cilj ovoga rada je da ukratko prikaže i kritički preispita raspravu o izgradnji političkog identiteta EU.

Ključne reči: evropski identitet, politički identitet, Evropska unija, legitimitet politike EU.

Diskurs evropskog identiteta: "under construction"

Na osnovu savremenih analiza i teorijskih razmatranja u društvenoj i političkoj teoriji, koje se tiču identiteta Evropske unije (EU), došlo se do zaključka da je neophodna jedna politika, koja bi pomogla u izgradnji jedinstvenog „supranacionalnog“ evropskog identiteta i, kao takva, bila od presudne važnosti za nastavak procesa evropske integracije. Evropski identitet je proučavan najviše sa stanovišta političkih nauka, iako je potpuno jasno da je u pitanju višeslojan proces u koji su uključeni ekonomski, društveni i kulturni domeni, koji su najčešće ovim redom i predstavljeni sa stanovišta političke važnosti, tako da i epistemološki prioriteti njihovog proučavanja slede isti redosled.² Trivijalno je danas

¹ Senka Pavlović, diplomirani etnolog-antropolog, diplomirani politikolog-specijalista iz oblasti međunarodnih studija, student Međunarodnih i evropskih doktorskih studija na Fakultetu političkih nauka u Beogradu; E-mail adresa: senkapavlovic@gmail.com.

² Vidi: J. Borneman and N. Fowler, "Europeanization", *Annual Review of Anthropology*, Vol. 26, 1997, pp. 487-514.

spominjati njihovu međusobnu uslovljenost, kao i neophodnost interdisciplinarnog pristupa za razumevanje problema evropskog identiteta, koje je danas vrlo aktuelno i svojom otvorenošću priziva različite interpretativne pristupe. To je upravo teorijska paradigma kojom ćemo se poslužiti u ovom radu kako bismo dokazali da je Evropskoj uniji potreban politički identitet koji se zasniva na jedinstvenom evropskom građanstvu i koji, kao takav, daje potreban legitimitet politici Evropske unije.

Jedno od osnovnih pitanja u razmatranjima na temu evropskog identiteta jeste da li Evropska unija ima mogućnosti da stvori jedan novi identitet, bez obzira da li će razvoj tog identiteta ličiti na period nastanka nacionalnog identiteta ili će ići nekim drugim putem.³ Čini se da danas ima sve manje spora oko toga da i evropski identitet, baš kao i nacionalni, može imati oblik političkog, građanskog i (ili) kulturnog identiteta. Nemogućnost definisanja evropskog identiteta u izjavama evropskih zvaničnika koristi se često kao prednost, jer kada im se upućuju kritike da su, kroz svoje politike, stvorili monolitan koncept identiteta oni se pozivaju na „otvorene evropske ciljeve” i politiku stalnog širenja. Ipak, najveći problem u raspravama o pitanju evropskog identiteta obično nije u tome da li Evropa može da ima identitet, već u tome što se ideji evropskog identiteta može pristupiti na različite načine, što dalje implicira da ideja evropskog identiteta predstavlja amalgam nekonzistentih zamisli. Osnovni argumenti, koji idu u prilog ovoj tvrdnji, najčešće govore da je: 1) „evropski identitet” kroz zvanični diskurs EU previše pojednostavljen i opredmećen koncept; 2) većina problema vezana za izraz „evropski identitet” proističe upravo iz neodređenosti onoga što se pod ovim problematičnim i kontekstualizovanim konceptom Evrope podrazumeva.

Da izbor ovog intelektualnog problema nije interesantan samo za odabranu akademsku zajednicu, već i za pojedinca, ali i za savremeno društvo u celini, svedoči činjenica da odgovor na pitanje „šta znači biti Evropljanin?” uopšte nije očigledan.⁴ Zamislite da vas neko pita da li se može govoriti o kineskom identitetu, formiranom kroz istoriju, koji Kinu čini drugačijom od ostatka sveta? Za prosečnog Kineza potvrđan odgovor toliko je očigledan da je pitanje gotovo izlišno. Za prosečnog Evropljanina, koji Kinu posmatra sa distance, odgovor ne bi bio ništa manje očigledan. Ali taj isti Evropljanin bi mnogo više oklevao ako mu postavite to isto pitanje u vezi sa Evropom. Odakle potiče ta razlika između kineskog i evropskog identiteta? Odgovor je jednostavan. Kinez je navikao da Kinu doživljava kao jedinstveni kulturni i politički entitet – kao imperiju.⁵ Za razliku od

³ Vidi: A. B. Anderson, *Rethinking the concept of European identity*, in: G. Herb and D. Kaplan (eds.), *Nested Identities: Nationalism, Territory and Scale*, Rowman and Littlefield, New York, 1999.

⁴ Vidi: M. Bruter, „On what citizens mean by feeling ‘European’”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30 (1), 2004, pp. 21-39.

⁵ Vidi: K. Pomian, „Evropski identitet: istorijska činjenica i politički problem”, *Eurozine*, 2009, Internet: <http://www.pescanik.net/content/view/3609/1094/>

Kine, Evropa nikako nije jedinstvena u pogledu naroda, jezika ili kulture, ona je uvek definisana u množini. Evropljani razmišljaju u pravcu pluraliteta: pluralitet naroda, idioma, kulturnih regija, religija, a unutar njih konfesija. Možda je osnovna prepreka ostvarivanju zamisli o zajedničkom evropskom identitetu ta što Evropa „pati“ od nedostatka simbola koji bi doprineli da se razvije osećaj zajedničkog pripadništva među Evropljanima, i upravo ovaj nedostatak ide ruku pod ruku sa nedostatkom koherentnog skupa koncepata među evropskim zvaničnicima.⁶

Nemački politikolog Tomas Majer smatra da je u Evropi oduvek postojalo mnoštvo kulturnih identiteta, čiji će broj u budućnosti biti možda još veći, ali da ne postoji onaj jedan koji ujedinjuje sve Evropljane.⁷ Italijan Furio Cerutti je u svojim istraživanjima ubedljivo pokazao da se politički identitet može oslanjati na kulturno sećanje i iz njega crpeti energiju i nadu koja jeste kulturno utemeljena, ali se u političkom smislu još nije ostvarila.⁸ Upravo zato, izgradnja evropskog identiteta ne predstavlja lak zadatak, jer ovaj pojam u sebi sadrži kulturnu, filozofsku, psihološku, geografsku, ali i istorijsko-političku komponentu. Kolektivni, odnosno grupni identitet je, naravno, uvek višeslojan i može da obuhvata razne forme ne samo u geografskom i civilizacijskom smislu, već prvenstveno u političkom smislu.⁹ Pritom, nijedna od navedenih karakteristika nije jednoznačno određena, jer kada bi Evropska unija imala svoje jednoznačne pretpostavke, tada bi imala i svoj jednoznačni identitet.

Kao problematičan koncept, identitet, uz pojam konflikta, interesa i moći, predstavlja jednu od najvažnijih kategorija političke nauke.¹⁰ Politički identitet predstavlja svest o pripadnosti jednoj zajednici u kojoj važe obavezujuće norme o pitanjima koja su zajednička, što dalje implicira spremnost da se izvlače koristi, ali i snose posledice koje iz njih proizilaze. Dakle, kao i svaki identitet i politički identitet ima svoje granice kojima se definiše zajednica građana i država, a koji pripadaju istoj političkoj celini, iz čega sledi da imaju pravo da zajednički donose odluke o pitanjima koja se tiču te zajednice, budući da će svi snositi posledice tih odluka.¹¹ U krajnjoj instanci, politički identitet može nastati isključivo iz zajedničke prakse traganja za zajedničkim interesom i donošenja odluka koje su obavezujuće za sve, odnosno iz zajedničkog političkog delovanja.¹² Ipak, za politički

⁶ U Lisabonskom ugovoru se ne spominju za evropski identitet važni elementi kao što su: simbol, zastava i himna EU.

⁷ T. Majer, *Identitet Evrope*, Službeni glasnik i Albatros, Beograd 2009, str. 11.

⁸ Vidi: F. Cerutti, *Identitet i politika*, Politička kultura, Zagreb, 2006.

⁹ D. Lopandić, „Evropski identitet kao deo nacionalnog identiteta“, u: A. Gatalica (ur.), *Identitet u tranziciji*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2004, str. 40.

¹⁰ T. Cipek, „Politike identiteta Evropske unije. U potrazi za „kolačićima male Madeleine“, *Analiza hrvatskog politikološkog društva*, (1), 2004, str. 2.

¹¹ Vidi: B. Henry, „Između političkog identiteta i individualnosti“, u: Cerutti Furio (ur.), *Identitet i politika*, Politička kultura, Zagreb, 2006.

¹² Vidi: F. Cerutti, op. cit.

identitet je, mnogo više nego za kulturni, karakteristično da podrazumeva odgovornost za ono sve šta ih povezuje i šta je obavezujuće za sve, dakle za politiku. Politički identitet tako predstavlja preduslov za svest o legitimitetu jedne zajednice od čega zavisi i efikasnost u donošenju odluka. Identitet Evropske unije se tako uspostavlja kao politički identitet, koji se zasniva na jedinstvenom evropskom građanstvu i koji, kao takav, daje potreban legitimitet politici Evropske unije.

Ekskurzija u prošlost: evropski identitet kao istorijska činjenica i politički problem

Zamisao o zajedničkom identitetu Evrope, kao kulturnoj i politički jedinstvenoj teritoriji, nije novijeg datuma i ne vezuje se samo za drugu polovinu dvadesetog veka. Misao je živela u krugovima filozofa i glasnika budućnosti sve dok se ideja o ujedinjenoj Evropi nije iskristalizovala u politički projekat i postala dugoročan politički cilj država članica Evropske zajednice (EZ).¹³ Identitet Evropske unije danas bi trebalo promišljati polazeći od njene prošlosti „ne da bi se legitimisao jedan projekat jedinstva, već da bi se dugoročno držali onoga šta znači biti Evropljanin, jednog originalnog evropskog identiteta koji se razlikuje od drugih svetova”.¹⁴

Tokom poslednjih pola veka uspostavljeno je suštinsko razmeđe u tretiranju „evropske ideje”. Sa jedne strane, Evropljani su prvi put nastojali da ideju institucionalizuju stvaranjem jednog zajedničkog okvira, dok su se, sa druge strane, države zalagale da je institucionalizuju u formi zajednice, dajući tako Evropi jedan konstruisani identitet. Prema Fušeu, „Evropa je, kao svaki pojam s trajnim geopolitičkim značenjem, iskonstruisana tradicija (u smislu Erika Hobsbauma) koja služi da podrži jedan iskonstruisani identitet koji se neprekidno nalazi na projektantskom stolu u skladu sa trenutnim istorijskim okolnostima”.¹⁵ U Francuskoj, u kojoj je, prema Fušeu, uglavnom nastao današnji model Unije, „nacionalna ideja je živa uprkos tome što je potrebno bilo vreme da bi se dve skale suvereniteta, država i Unija, zaokružile, pri čemu je Unija pomogla državi da digne svoj glas u svetskoj utakmici i ojača, i tako postala izvorni okvir jednog novog trajanja nacija u kome ne dominira nacionalizam”.¹⁶ Setimo se koncepta De Golove ideje o „Evropi otadžbini”. Koncept se odnosio, pre svega, na zamisao da su ljudi u Evropi, u prvom redu, vezani za svoje otadžbine (nacije države) i kao takav je implicirao negativan odnos prema federalizmu, koji je imao i sam De Gol. Suprotno ovom konceptu, na tom projektantskom stolu našao se još jedan koncept koji je u prvi plan stavljao

¹³ Vidi: V. Šmale, *Istorija evropske ideje*, Klio, Beograd, 2009.

¹⁴ M. Fuše, *Evropska republika*, Stubovi kulture, Beograd, 2000, str. 45.

¹⁵ Isto, str. 25.

¹⁶ Isto, str. 43.

regije umesto država nacija („Evropa regija“). Izvodi se jasan zaključak da su akteri u konstruisanju identiteta bile i ostale države-nacije koje su ljubomorno čuvale svoje interese „u meri da odnos između ideje organizovane Evrope i nacionalne ideje nije u stvarnosti funkcionisao kao jedan protivurečan par, već kao dva dela strukturirajuće interakcije”.¹⁷

Prva faza razvoja ideje o evropskom identitetu ima konotaciju jednog kulturnog modela i vezuje se za ideje evropske renesanse i ponovno otkriće duhovnog nasleđa Evrope, pre svega na univerzitetima u Italiji i Francuskoj. Ideja evropskog identiteta nastavila je da se širi u vreme prosvetiteljstva, Francuske revolucije i Napoleonovih ratova, da bi svoje jasne obrise dobila tek u XIX veku.¹⁸ Posle 1848. godine evropska ideja je zaboravljena pred nastupanjem države-nacije.¹⁹ Francuski književnik, preuranjen i suviše različit da bi bio primećen, Viktor Igo, bio je jedan od zagovornika ideje evropejstva, odnosno ideje evropskog zajedništva i kohezije, koja je posle samo dva veka dobila odgovarajuću socijalno-kulturnu težinu i realno političko ubeđenje. Romantizam je zatim ustupio mesto političkom realizmu, a ideju o pripadnosti nacija jednoj višoj zajednici podrile su nacionalne razlike i Bizmark je tada mogao da objavi da „greši onaj ko govori o Evropi”.²⁰ Ipak, to nije sprečilo da razdoblje od 1848. godine do početka Prvog svetskog rata bude, na jedan paradoksalan način, vreme ekspanzije evropske ideje. U epohi imperijalizma, Evropa je, naročito u sukobu sa Orijentom, stvarala diskurs materijalne i rasne superiornosti prema kome su ostale civilizacije morale definisati svoj identitet.

Treća etapa razvoja ideje o evropskom identitetu započela je završetkom Prvog svetskog rata i kao njene najmarkatnije ličnosti najčešće se navode Aristid Brijan i austrijski grof Kudenhof-Kalegri. Proročki identifikujući brojne moguće probleme koji će odrediti sudbinu Evrope, neverovatnom lucidnošću i jasnoćom, Kudenhof-Kalegri, autor manifesta „Panevropa”, objavljenog 1923. godine u Beču, osvetlio je jedinu opipljivu dinamiku koja je, tada kao i sad, odlučivala o sudbini Evrope. Panevropska ideja pripadala je visokim krugovima, kao i kulturnoj i umetničkoj eliti Evrope, tako da je okupila trust mozgova u Evropi s početka dvadesetog veka, kao što su: Aristid Brian, Gustav Štraseman, Albert Ajnštajn, Tomas Man, Štefan Cvajg, Pablo Pikaso, Konrad Adenauer i druge. Ostavština ovog Pokreta za proces evropske integracije jeste ideja da svoje viđenje Evrope baziraju ne na definisanju regiona kao geografskog, kulturološkog ili geopolitičkog, već na skupu evropskih vrednosti, od kojih su, kao najvažnije, naveli slobodu, mir i napredak. Upravo su ove vrednosti, a ne tradicionalna sredstva kao što su nacija, religija ili jezik, poslužile kao

¹⁷ Isto, str. 37.

¹⁸ Jedna od najvažnijih posledica francuske revolucije bila je ta što je dala istorijsku dimenziju Evropi: pojam Evrope postao je predmet više političkih interpretacija, rasprava i političkih konfrotacija.

¹⁹ Isto, str. 34.

²⁰ Isto.

osnovni instrumenti za izgradnju identiteta Evrope. U svom pristupu, Panevropski pokret se uvek vodio zaključcima koji su kasnije postali osnova ideje evropske integracije: „Evropa kao politički koncept ne postoji... Jedina snaga koja će doprineti stvaranju Panevrope jeste želja Evropljana; jedina snaga, koja može u krajnjem zaustaviti, omesti Panevropu jeste opet volja Evropljana”.²¹ Na panevropskoj ideji zasnivao se i predlog Aristida Brijana, francuskog ministra spoljnih poslova i zagovornika ideje federalizovane Evropske unije, („Memorandum o organizaciji sistema Evropske federalne unije”) o formiranju federacije evropskih država u cilju ekonomskog napretka i političko-socijalne saradnje, koji, takođe, predstavlja i važan dokument o evropskom identitetu o kome su tada raspravljale sve evropske države.

Razvoj političkih prilika ranih tridesetih godina prošlog veka stavio je tačku na razdoblje sanjarenja o zajedničkom evropskom identitetu. Početak velike ekonomske krize gurnuo je u stranu ideju o identitetu ujedinjene Evrope, a njen dalji razvoj potpuno je prekinut usponom fašizma u Nemačkoj koji je doveo do početka Drugog svetskog rata. Rat je ispraznio institucionalne veze koje su ranije postojale među zemljama i uklonio i ono malo međunarodnih ustanova i organizacija koje su tada postojale, a posleratno raspoloženje i nastojanje jednog broja država Zapadne Evrope bilo je da se uspostave nove ustanove i programi, a ne samo obnovi ono što je ranije postojalo, kao i da se definišu i odrede osnovne zone zajedničkog interesa i čvršćeg međudržavnog povezivanja. Upravo zato je Vinston Čerčil predlagao osnivanje Sjedinjenih evropskih država, i jednom prilikom je na Univerzitetu u Cirihu, 1946.godine, održao čuveni govor u kome je naglasio ideju o zajedničkoj budućnosti Evropljana.²²

Nikako ne sme biti zanemaren uticaj koji su Sjedinjene Američke Države (SAD) imale na proces ujedinjenja svojih evropskih saveznika, a tako i na razvoj ideje o evropskom identitetu. Taj uticaj je išao preko stalnih poziva evropskim državama da se integrišu kako bi na taj način rešile međusobne probleme i pomogle ekonomskom oporavku razrušene Evrope usvajanjem Trumanove doktrine i, konačno, kreiranjem Maršalovog plana

²¹ T. Mišćević, „Osnovni pojmovi i razvoj procesa evropskih integracija do šezdesetih godina”, u: *Priručnik za školu evropskih integracija* (grupa autora), Centar za građansko obrazovanje, Centar za razvoj nevladinih organizacija i Evropski pokret u Crnoj Gori, Podgorica, 2005, str. 33.

²² „Prvi korak u ponovnom osnivanju evropske porodice mora biti partnerstvo između Francuske i Nemačke. Samo na taj način Francuska može ponovo preuzeti moralno vodstvo Evrope. Nema oživljavanja Evrope bez duhovno snažne Francuske i duhovno snažne Nemačke. Struktura Sjedinjenih evropskih država, ako će biti solidno i pravilno izgrađena, smanjiće važnost materijalne snage pojedinih država. Manje države biće jednako vredne kao i velike i gradiće svoje dostojanstvo na doprinosima zajedničkom cilju”; W. Churchill, „The Tragedy of Europe”, in: Nelsen and Stubb (eds.), *The European Union: Readings of the Theory and Practice of European Integration*, Lynne Rienner, Boulder, 1994, pp. 5-15.

iz 1947. godine.²³ U skladu sa evropskom intelektualnom tradicijom, Evropa otaca-osnivača zamišljena je kao jedna zajednica koja uvodi sistem saradnje između država-nacija. Posleratne odluke (Haški kongres, Maršalov plan, Evropska zajednica za uglj i čelik) obeležile su prve konkretne korake u stvaranju vlastitog suvereniteta i identiteta, dok je Rimski ugovor doneo istorijski preokret vodeći ka razmeđu između stvarne i zamišljene Evrope i njenog identiteta.²⁴ Za vreme Hladnog rata, evropski identitet se strukturirao u podređenom položaju, kao „nešto između“, okružen supersilama čiju su sudbinu uzajamno jačali njihovi antagonizmi. Ono što je postalo moguće posle 1989. godine nije bio samo „srećni povratak Evropi“ koji su izvele nacije Centralne i Istočne Evrope, već različitost nacionalnih kultura (četrnaest zemalja iz 1871. godine postalo je pedeset i četiri 1998. godine), dok je ideja evropskog identiteta postala deo strategije dijaloga između evropskih država-nacija, glavnih ćelija buduće Evrope, koje su tu pronašle modalitet svoje koegzistencije.²⁵

Međutim, ima i autora koji smatraju da je Evropska unija, još od samog nastanka, uspešno prošla kroz skoro pola veka, a da pritom nijednom nije previše isticano pitanje identiteta. Prema ovakvom viđenju stvari, sam taj pojam ne samo da nije pod znakom pitanja, već je, što je još gore, i sasvim nepotreban. Ipak, Evropska unija, od svojih početaka do danas, pokušava da kreira opšti osećaj evropskog identiteta, a to mišljenje eksplicitno izražavaju i same evropske institucije.²⁶ Prvi značajan momenat za pronalaženje zajedničke identitetske osnove EU dogodio se na samitu u Kopenhagenu 1973. godine, kada su lideri tadašnjih devet država članica potpisali „Deklaraciju o evropskom identitetu“, kojom su postavljeni principi unutrašnjeg razvoja zajednice, a iz kojih je proistekao okvir za formiranje političke koncepcije identiteta EU. Program „Peoples Europe“, iz osamdesetih godina dvadesetog veka, predstavljao je vrhunac u nastojanju formiranja jedinstvene evropske kulture identiteta. Devedesetih godina prošlog veka EU je nastavila da proizvodi pravne tekstove, programe i instrumente kojima je nastojala da podiže nivo svesti o evropskoj kulturnoj različitosti i svakako da je najvažniji momenat u intenziviranju debata u društvenim naukama i humanističkim disciplinama na temu kreiranja evropskog identiteta predstavljalo donošenje Ugovora o EU, u kome je uveden koncept „evropskog građanina“, pri čemu neki smatraju da je konstitualizacija ovog koncepta postala osnova političke legitimnosti Unije. U nemačkom gradu Libeku, 1995. godine, sastavljena je „Povelja o evropskom identitetu“, za koju je ideja potekla od tadašnjeg češkog predsednika, Vaclava Havela, koji je ovu ideju izneo pred Evropskim parlamentom godinu dana ranije, kada je pozvao da se definiše identitet Evrope, kako bi političko

²³ T. Mišćević, op. cit., str. 34.

²⁴ M. Fuše, op. cit., str. 50.

²⁵ Isto, str. 38.

²⁶ Vidi: I. Gačanović, *Problem evropskog identiteta – uvod u antropologiju Evropske unije*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2009.

ujedinjenje dobilo ne samo na etosu, već i na harizmi.²⁷ Cilj je bio da nepregledni propisi, pravila i norme iz sporazuma napokon dobiju dublji integrativni smisao, kako bi svi građani Evropske unije mogli da istupe iz svoje utvrđene distance prema realnosti EU, kao i da napokon razviju osećanje otadžbinske pripadnosti u okviru nje i prema njoj.²⁸

Da izbor ovog intelektualnog problema nije interesantan samo za odabranu akademsku zajednicu, već i za savremeno društvo u celini, svedoče, takođe, i prelazi između društvenih, kulturnih i političkih identiteta, koji se uglavnom čine fluidnim i neodređenim, kao da sam pojam identiteta povezuje sve te aspekte kada je Evropska unija u pitanju. Zato odgovor na pitanje o identitetu Evropske unije ne predstavlja ništa drugo do paradoks, o čijoj moći svedoči nacrt Ustava Evropske konvencije. Proleća 2003. godine ovom temom glavu je „razbijala” i Evropska konvencija, koja je tada sastavila osnovni tekst Ustava EU, i na kojoj je bila odluka o budućem političkom identitetu Unije. Deo teksta koji je trebalo da sadrži rešenje zagonetke o identitetu na kraju je ostao prazan, budući da izaslanici iz različitih zemalja, sa različitim interesima, kulturama, veroispovestima i predstavama o Evropi, nisu bili u stanju da zajednički identifikuju šta je to što predstavlja identitet Evrope. Uzalud su pokušavali da, makar simbolično, definišu zajednički evropski imenitelj koji bi u kulturnom smislu od Evrope stvorio ono što danas jeste i koji bi je time odvojio od drugih kulturnih regija na svetu. U preambuli nacrta Ustava, kao duhovna osnova zajednice, navodi se samo nekoliko političkih vrednosti koje, u takvom ili sličnom obliku, mogu da se nađu i u skoro svakom Ustavu na svetu, ali se, takođe, navode i: jednakost ljudi, sloboda i prednost razuma. Pri tome, ostavili su otvoreno pitanje u odnosu na šta to danas u Evropi razum ima prednost. Time što je Evropska konvencija, pored opštih političkih vrednosti, kao jedinu potvrdu identiteta pri stvaranju Evropske zajednice navela razum, iako nenamerno, savršeno je poentirala paradoks evropskog identiteta.²⁹

Neki kritički nastrojeni posmatrači možda će iz ovog neuspeha videti jedan srećan ishod celog projekta, jer je na taj način najavljen je dolazak jedne nove epohe. Dakle, iako ne treba zanemariti kulturnu osnovu, primat ipak ima sposobnost Unije da izgradi identitet svojih stanovnika koji bi joj svojom slikom o sebi i svojim delovanjem podarili legitimitet i stabilnost. Prilikom stvaranja političkog identiteta građana, kao grupe ljudi koji su na tom polju jednako angažovani i jednako odgovorni, podudaranje u kulturnoj sferi može ponekad biti od koristi, ali može i da usporava ili da ga potpuno spreči. Sa druge strane, politički identitet, tamo gde se iz političkih razloga teži njegovom stvaranju, ne zahteva postojanje kulturnog identiteta.³⁰ Upravo zato, identitet Evropske unije jeste identitet političke

²⁷ T. Majer, op. cit., str. 14.

²⁸ Isto, str. 14-15.

²⁹ Isto, str. 18.

³⁰ Vidi: C. Keyder, "The dilemma of cultural identity on the margins of Europe", *Review*, Vol. 16, No. 1, 1993, pp. 19-33.

prirode, jer bilo kakav vid upotrebe kulturnog identiteta ili kulturnih razlika u političke svrhe predstavlja uvek političku odluku.

Zajednički imenitelj evropskog identiteta: politički identitet Evropske unije?

Proces kreiranja evropskog identiteta predstavlja konstantnu opšte-političku aktivnost koja ističe važnost politike, ali koju ne treba smatrati jednolinijskom aktivnošću, jer nije uvek bila istog intenziteta i usmerenja. Politički identitet omogućuje građanima da dele zajedničke vrednosti, načela i interpretacije u kojima nalaze dovoljno smisla i dovoljne razloge da ostanu zajedno sa drugima, sa kojima treba da oblikuju budući život svoje zajednice. S tim u vezi, pretpostavka je da su problemi koji izranjaju iz težnji konstituisanja evropskog identiteta uslovljeni, pre svega, neadekvatnim koncepcijama „identiteta” i „zajednice” u evropskim institucijama, jer, kao što smo to nastojali da pokažemo, ideja evropskog identiteta predstavlja svojevrsan amalgam nekonzistentnih zamisli. Zato smatramo da je institucionalno ustrojstvo jedna od temeljnih pretpostavki političkog identiteta Evropske unije, jer politički identitet nije samo preduslov da bismo političke zajednice doživljavali kao legitimne, već je posledica institucionalnog života u toj zajednici. I tako dolazimo do poslednje hipoteze koja je u vezi sa nadležnostima institucija Unije, a koja glasi: neophodno je da građani Unije imaju jasnu predstavu o političkim odlukama institucija Evropske unije i njihovom uticaju na svakodnevni život građana Unije. U protivnom ne dolazi ni do aktivnog učestvovanja građana u političkim procesima, niti se može govoriti o političkom osećanju pripadnosti u skladu s političkim identitetom.

Teorije političkog identiteta se uglavnom slažu da je politički identitet direktno povezan sa legitimitetom političkog poretka, a to dalje implicira da je politički sistem nužno upućen na potvrđivanje od strane građana. Odatle proizilazi da je stabilnost i delotvornost sistema ugrožena ako se sa njime i njegovim vrednostima ne identifikuje većina građana, a to dalje sugerise da je politički identitet, u kojem se konstituise narod kao demos, uslov demokratskog legitimiteta.³¹ Tako, dok „kulturni identitet predstavlja vid identifikacije sa kolektivnim načinom života, kognitivnim orijentacijama i vrednostima u kojima se individue uzajamno prepoznaju i potvrđuju, u slučaju političkog identiteta radi se o samostalnoj odluci individue ili kolektiva, koji pripadnost nekom političkom sistemu razvijaju na osnovu pozitivnog stava prema političkim vrednostima sistema”.³² Drugim rečima, tamo gde su ljudi saglasni da žive zajedno pod zajedničkim krovom političkih institucija ispunjene su pretpostavke za nastanak političkog identiteta.

³¹ Vidi: T. Cipek i S. Burić, „Politički identitet Evropske unije. Povratak političkog?”, *Međunarodne studije*, br. 2, 2009, str. 24-55.

³² Isto.

Važnost pitanja evropskog identiteta naglašava i nemački politikolog Tomas Majer, koji tvrdi da je „opstanak svake političke zajednice, a time i Evropske unije, ugrožen ako se kod njenih građana ne razvije osećaj uzajamne pripadnosti, trajni „mi-osećaj“.³³ Prema njegovom mišljenju, politička zajednica dobija legitimitet tek onda kada joj njeni građani i politički pripadaju, dakle kada žele biti članovi iste političke zajednice i u tom smislu stvaraju obavezujući politički identitet. Već nas samo traganje za evropskim identitetom upućuje na činjenicu da postoji osećaj nedostatka legitimiteta evropske politike, što onda ima negativno dejstvo na lojalnost evropskih građana toj zajednici, na koje se mora odgovoriti najpre jačanjem evropskog identiteta.³⁴ To dalje sugerise da evropski identitet može da se izgradi isključivo na političkoj osnovi, jer je reč o političkom identitetu koji se sastoji od uverenja neke osobe ili grupe osoba koja se tiču njenog članstva u političkoj zajednici.³⁵

Prema Majeru, za izgradnju evropskog političkog identiteta treba da se ispune sledeći uslovi. Prvi je institucionalizovanje suverene vlasti koja donosi odluke na nivou Evropske unije, što je, prema njegovim rečima, već duže vreme ispunjeno. Druga pretpostavka se odnosi na stvaranje političke javnosti koja seže dokle i politička zajednica, jer tek u kontinuiranoj otvorenoj komunikaciji nastaje politička svest koju zovemo politički identitet. Realnost u Evropi je daleko od toga da bi se u svesti građana legitimisala kao *res publica*, kao zajednička javna stvar. Treća pretpostavka je politiziranje evropske politike, odnosno svojevrsan povratak politici. To bi omogućilo transparentnost procesa nastanka odluka, postojanja alternative i prepoznavanja mogućnosti uticaja koji se građanima u tom procesu nalaze na raspolaganju. Poslednji uslov deluje kao najvažniji, jer za cilj ima uspostavljanje evropskog civilnog društva i veštu političku komunikaciju. Naime, sve dok građani ne znaju o čemu se odlučuje i kako se donose političke odluke, kao i koja je važnost tih odluka za njihov život, ne može se očekivati ni njihov trajniji interes za politiku, kao ni identifikacija sa onim što bi im trebalo biti zajedničko.³⁶

Evropski identitet može, dakle, nastati tek u svakodnevnoj komunikativnoj praksi evropskih građana. Na prigovore evroskeptika da evropski narod niti može postojati, niti će postojati, Habermas upozorava da se i nacija kao oblik kolektivnog identiteta zasniva na konstrukcijama i apstrakcijama i zato ne isključuje da će se takav proces učenja nastaviti.³⁷ Habermas zagovara federalistički politički poredak u kojem bi se evropski

³³ T. Majer, op. cit., str. 8-9.

³⁴ S. Vrcan, „Evropski identitet-neke ključne dileme“, u: *Revija za sociologiju*, Hrvatsko sociološko društvo, br. 1-2, str. 7-21.

³⁵ T. Cipek i S. Burić, „Politički identitet Evropske unije. Povratak političkog?“, op. cit., str. 24-55.

³⁶ Vidi: T. Majer, op. cit., str. 64-65.

³⁷ Vidi: P. Zvonko, „Dileme oko europskog ustava“, *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, 2005, str. 121-128.

politički narod, demos, stvorio posredstvom evropskog civilnog društva i evropskih mreža komunikacije, čime bi se izbegla birokratizacija, odnosno sprega elita i kapitala na evropskom nivou.³⁸ Prema Habermasu, potrebno je uspostaviti delotvorni mehanizam komuniciranja između različitih nacionalnih, regionalnih, lokalnih, ali i raznih socijalnih identiteta. Ipak, kao prepreka uspostavljanu evropskog demosa sa evropskim identitetom pojavio se i demokratski deficit evropskih institucija, koji se odražava u činjenici da odlučivanje i odluke u EU nisu primerene željama građana, niti su podvrgnute kontroli javnosti.³⁹ Naime, prenosom suverenih prava na nadnacionalni nivo, demokratski izabrani nacionalni parlamenti izgubili su deo svojih nadležnosti, a to je bio razlog što su se nadležnosti Evropskog parlamenta više puta proširivale.⁴⁰ Kritičari koji ističu demokratski deficit kao limitirajući faktor razvoja evropskog identiteta navode da je zakonodavna inicijativa još uvek u rukama briselske administracije. Kako bi se to uklonilo, smatraju da je potrebna veća uključenost građana i civilnog društva na nivou EU, ali i na nivou zemalja članica, kao i rasprava o javnim stvarima EU među samim građanima Unije.⁴¹ Ključnu ulogu u tome mogli bi imati nacionalni parlamenti država članica preko kojih je moguće steći poverenje građana u EU. Dakle, važni akteri procesa stvaranja političkog identiteta su nacionalne vlade, jer su one te koje donose odluke o procesu ujedinjenja, a koji je u središtu političkog procesa u Evropi. Nacionalne vlade deluju preko Saveta ministara EU, institucije koja je središte političkog odlučivanja i koja donosi ključne odluke vezane uz proces evropskih integracija, a shodno tome i za formiranje evropskog identiteta. Drugim rečima, učešće država u procesu izgradnje i potvrđivanja evropskog identiteta vođeno je posebnim nacionalnim interesima. Prema Fušeu, upravo ova alhemija nacionalnih interesa i pripadnost jednoj institucionalizovanoj celini krije „evropsku tajnu”, odnosno taj tajni sastojak političkog identiteta Unije.⁴²

Umesto zaključka: politički identitet Evropske unije kao otvoreni projekt

Zaključno, treba reći još da je u definisanju evropskih vrednosti i evropskog identiteta presudnu ulogu trebao da ima Ustav EU. S tim u vezi, često se postavljalo pitanje da li je Uniji uopšte potreban ustav? Pitanje se

³⁸ Vidi: J. Habermas, „Nacija, pravna država, demokracija”, u: F. Cerutti (ur.), *Identitet i politika*, Politička kultura, Zagreb, 2006, str. 229-255.

³⁹ Vidi: T. Cipek i S. Burić, „Politički identitet Evropske unije. Povratak političkog?”, op. cit.

⁴⁰ Isto, str. 50-55.

⁴¹ D. Grubiša, „Europeizacija politike: izgradnja kategorijalnog aparata evropskih studija”, *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, 2005, str. 129-144.

⁴² M. Fuše, *Evropska unija pola veka kasnije: stanje i scenariji obnove*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 19.

postavljalo s obzirom na činjenicu da je ustav pravni temelj države, a Evropska unija nije država. Prema Fušeu, „politička Evropa je nadnacionalna institucija uspostavljena ugovorima, ali lišena onog jednog ustava koji bi joj bio svojsven; to, dakle, nije država”.⁴³ Uostalom, koliko građani država članica Unije znaju o sadržaju ustava svojih nacionalnih država? U najvećem broju slučajeva vrlo malo, ali ih to ipak ne sprečava da sa svojim sunarodnicima dele isti politički identitet, dok to osećanje na nivou EU izostaje. Da li je to prepreka zajedničkoj akciji? Ne, pod uslovom da ona počiva na temelju zajedničkih interesa. Najviše je na tome insistirao Habermas, koji je pozivao da izgradimo političko poverenje u ulogu Evrope u narednom veku.⁴⁴ Možda je zato Lisabonski ugovor celoj problematici pristupio nešto manje ambiciozno: ne spominju se neki, za evropski identitet važni, elementi poput simbola, zastave i himne EU.

Verovatno je da će tokom narednih godina biti „više vidljivi znaci evropske identifikacije putem intenzivnije cirkulacije umetnosti i stvaralaštva, povećanim angažovanjem medija, a ukoliko ovi prostori komunikacije, za koje je poznato da su bili osnova nacionalne svesti, budu uspostavljeni pitanje političkog izražavanja ostaće otvoreno, otkrivajući svoj istorijski i na kulturi zasnovan temelj”.⁴⁵ Uprkos svim teškoćama, proces uspostavljanja političkog identiteta Evropske unije ide u dobrom smeru. Dakle, za stabilnost i funkcionisanje (institucija) Evropske unije potreban je politički identitet da bi Unija ostvarila ono što od nje očekuju njeni građani. Zato se identitet Evropske unije uspostavlja kao politički identitet koji se zasniva na jedinstvenom evropskom građanstvu i koji, kao takav, daje potreban legitimitet politici Evropske unije.

Uspostavljen politički identitet Evropske unije, u sadašnjem vremenu, predstavlja zajednički imenitelj evropskog identiteta. Možda će neki, kritički nastrojeni, čitaoci na ovom mestu izneti sumnju da ako se do sada nigde nije uspostavila stabilna politička zajednica bez afektivne vezanosti za neke etno-kulturne elemente, zašto bi to onda pošlo za rukom Evropskoj uniji? Neki će reći: „možda baš zato što upravljanje razlikama predstavlja referencu, dok unija različitih nacionalnih pogleda stvara uticaj”.⁴⁶ Pa ipak, čini se da, bar za sad, na ova pitanja politika i politička teorija nisu dale odgovore i upravo zato politički identitet Evropske unije predstavlja otvoreni projekt koji poziva sve zainteresovane da mu se priključe.

Bibliografija

1. Anderson, A. B., “Rethinking the Concept of European Identity”, in: Herb, G., Kaplan, D. (eds.), *Nested Identities: Nationalism, Territory and Scale*, Rowman and Littlefield, New York, 1999.

⁴³ M. Fuše, *Evropska republika*, op. cit., str. 157.

⁴⁴ Isto, str. 38.

⁴⁵ Isto, str. 157-158.

⁴⁶ M. Fuše, *Evropska unije pola veka kasnije: stanje i scenariji obnove*, op. cit., str. 19.

2. Borneman, J. and Fowler, N., "Europeanization", *Annual Review of Anthropology*, Vol. 26, 1997.
3. Bruter, M., *On what citizens mean by feeling 'European'*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30 (1), 2004.
4. Cerutti, F., *Identitet i politika*, Politička kultura, Zagreb, 2006.
5. Cipek, T., „Politike identiteta Europske Unije: u ‘potrazi za kolačićima male Madeleine’”, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, (1), 2004.
6. Cipek, T., „Institucionalni dizajn i demokratski deficit Europske unije”, u: *Društvena istraživanja*, 2007.
7. Calhoun, C., "The virtues of inconsistency: identity and plurality in the conceptualization of Europe", in: Cederman, L.-E., (ed.) *Constructing Europe's Identity*, Lynne Rienner Publishers, London, 2001.
8. Cerulo, K. A., "Identity Construction: New Issues, New Directions", *Annual Review of Sociology*, Vol. 23, 1997.
9. Grubiša, D., "Europeizacija politike: izgradnja kategorijalnog aparata europskih studija", *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 2005.
10. Gačanović, I., *Problem evropskog identiteta – uvod u antropologiju Evropske unije*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2009.
11. Habermas, J., "Nacija, pravna država, demokracija", u: Cerutti, Furio (ur.), *Identitet i politika*, Politička kultura, Zagreb, 2006.
12. Hrnjez, S., "Evropski identitet", Internet: <http://gerusija.wikispaces.com/Evropski+identitet>
13. Henry, B., "Između političkog identiteta i individualnosti", u: Cerutti Furio (ur.), *Identitet i politika*, Politička kultura, Zagreb, 2006.
14. Knežević, R., *Načelo slobode i politički poredak. Politologijski ogledi o liberalizmu, totalitarizmu i demokraciji*, Politička kultura, Zagreb, 2007.
15. Karolewski, I. P. and Kaina, V., (eds.), *European Identity: Theoretical Perspectives and Empirical Insights*, Lit Verlag, Berlin, 2006.
16. Keyder, C., "The Dilemma of Cultural Identity on the Margins of Europe", *Review*, Vol.16, No.1, 1993.
17. Krzysztof, P., "Evropski identitet: istorijska činjenica i politički problem", *Eurozine*, 2009, Internet: <http://www.pescanik.net/content/view/3609/1094/>
18. Lopandić, D., "Evropski identitet kao deo nacionalnog identiteta", u: Gatalica, A., (ur.), *Identitet u tranziciji*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2004.
19. Majer, T., *Identitet Evrope*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
20. Fuše, M., *Evropska unije pola veka kasnije: stanje i scenariji obnove*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
21. Fuše, M., *Evropska republika*, Stubovi kulture, Beograd, 2000.
22. Smit, E., *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1998.
23. Stupar, M., "Pojmovno određenje političkog identiteta", *Filozofija i društvo*, Beograd, 1996.
24. Stråth, B., "A European Identity: to the Historical Limits of a Concept", *European Journal of Social Theory*, Vol. 5 (4), 2002.
25. Prpa, B., "U tranziciji dve stotine godina", u: *Identitet kao osnova tranzicije*, Evropski Pokret u Srbiji, Fridrih Ebert Stiftung, Beograd, 2004.

26. Posavec, Z., "Dileme oko europskog ustava", *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 2006.
27. Vrcan, S., "Europski identitet – neke ključne dileme", u: *Revija za sociologiju*, Hrvatsko sociološko društvo, 2005.
28. Šmale, V., *Istorija evropske ideje*, Klio, Beograd, 2009.
29. Wintle, M., *Culture and Identity in Europe: Perceptions of divergence and unity in past and present*, Ashgate Publishing, Avebury, 1996.

Senka D. Pavlović

THE POLITICAL IDENTITY OF EUROPEAN UNION

ABSTRACT

The author investigates whether the established political identity of the European Union is at present time a common denominator of the European identity. The research is based on the hypothesis that the European Union identity is being established as a political identity, which is grounded on the single European citizenship. Due to this, it provides necessary legitimacy to the European Union policy. The aim of this paper is to briefly review and critically analyse the discussion on building of the EU identity.

Key words: European identity, political identity, European Union, legitimacy of EU policy.